

ԳԵՎՈՐԳ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Ֆրանսիական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դասախոս,
ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՄԲ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶԱՂԱԶԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության (հետագա շարադրանքում ՄՊԸ), ինչպես նաև քաղաքացիական իրավունքի մնացած բոլոր սուբյեկտների մասնակցությունը քաղաքացիական իրավահարաբերությունների պայմանավորված է նրանց իրավասուբյեկտությամբ: Քաղաքացիական իրավահարաբերություններում իրավասուբյեկտությունը ՄՊԸ-ների՝ որպես լիիրավ մասնակիցների իրավական կարգավիճակը սահմանող հիմնական իրավական ինստիտուտն է: Իրավասուբյեկտությունը, որպես իրավաբանական կատեգորիա, իր հաստատուն տեղն է գտել քաղաքացիական իրավունքում: Այն գործունեության իրավական հիմք է հանդիսանում առևտրային բոլոր կազմակերպությունների, այդ թվում՝ ՄՊԸ-ների համար: Ըստ Ն. Բ. Մատուզովի. «ԽՍՀՄ-ի օրոք իրավասուբյեկտությունը, որպես այդպիսին, խորապես և բազմակողմանիորեն ուսումնասիրվել է ֆիզիկական անձանց շրջանակներում, իսկ իրավաբանական անձանց իրավասուբյեկտությունը հազվադեպ է դպրձել ուսումնասիրության ինքնուրույն առարկա»: Ներկայումս իրավասուբյեկտության բովանդակության վերլուծության վերաբերյալ միասնական մոտեցում մշակված չէ ո՛չ իրավունքի ընդհանուր ուսմունքներում և ո՛չ էլ իրավունքի առանձին ճյուղերի կողմից: Գիտնականները միաբան են միայն այնքանով, որ ոչ ոք չի ժխտում իրավասուբյեկտություն կատեգորիայի գոյությունը: Սակայն, իրավասուբյեկտության և դրա բովանդակության վերաբերյալ ուսումնասիրողներն ունեն որոշ տարածայնություններ: Գիտնականների մեծ մասի կարծիքով «իրավասուբյեկտությունը» ընդհանուր հասկացություն է, որի բաղկացուցիչներն են «իրավունակությունն» ու «գործունակությունը»²: Յա. Ռ. Վեբերսի վիճելի տեսակետի համաձայն՝ «Իրավունակությունն ու գործունակությունը ցանկացած իրավահարաբերության մեջ հանդիսանում են իրավունքների ծագման ու գոյության հիմքը, սակայն որոշ իրավահարաբերությունների մեջ իրավունքի սուբյեկտը կարող է օժտված լինել միայն իրավունակությամբ, եթե հնարավոր է լրացնել գործունակության բացակայությունը»: Իհարկե, ինչ վերաբերում է ֆիզիկական անձանց, ապա հեղինակի հետ լիովին համաձայն ենք: Այսպես, անգործունակ ճանաչված քաղաքացին, փաստորեն, պահպանում է

իրավունակությունը, սակայն գործունակությունը նրա փոխարեն իրականացնում է անգործունակի խնամակալը: Սակայն, այլ է, երբ խոսքն իրավաբանական անձանց մասին է, քանզի իրավաբանական անձի կամքը ձևավորում են նրա մարմինները և ի սկզբանե հենց իրենք, այսինքն ֆիզիկական անձինք, որոնք ընտրվում կամ նշանակվում են իրավաբանական անձի գործերը կառավարելու համար իրագործում են իրավաբանական անձի գործունակությունը: Այդ հարցի կապակցությամբ հստակ մոտեցում ունի Յու. Կ. Տոլստոյը, որի համաձայն՝ «Անձին քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ ճանաչելու համար նրան անհրաժեշտ է օժտել քաղաքացիական իրավասուբյեկտությամբ»: Դրա հետ մեկտեղ Օ. Ա. Կրասավչիկովն իրավացիորեն նշում է. «Իրավունակությունն ընդհանուր հիմք է, որով որոշվում են իրավունքների բնույթն ու բովանդակությունը, այն գտնվում է որոշակի սուբյեկտի տիրապետության տակ, սակայն իրավասուբյեկտություն հասկացությունը կազմված է երկու հիմնական տարրերից՝ իրավունակությունից և գործունակությունից»:

Ըստ մեզ՝ իրավունակություն կատեգորիան իրավաբանորեն ենթադրում է այն իրավունքների շրջանակը, որոնցով կարող են օժտվել իրավունքի կոնկրետ սուբյեկտները, և դրա սահմանափակումը նշանակում է սուբյեկտների կողմից իրավունքների ձեռքբերման սահմանափակություն, իսկ գործունակության բացակայությունը /սահմանափակումը/ առաջ է բերում սուբյեկտների կողմից իրենց սեփական գործողություններով իրավունքների և պարտականությունների ձեռքբերման և իրականացման անհնարիություն:

«Իրավասուբյեկտություն» կատեգորիան ոչ թե ընդհանրական, այլ անհատական բնույթի է: Դրա անհատական լինելը առաջին հերթին բացատրվում է նրանով, որ իրավունքի տարբեր սուբյեկտների համար դրա բաղադրիչներն /իրավունակություն, գործունակություն/ ունեն տարբեր ծավալներ: Այդ առումով լիովին համաձայն ենք Մ. Վ. Կրոտովի հետ, որը գրում է. «Իրավասուբյեկտությունը ոչ թե իրավաբանական որակների հավաքական է, որոնց ամբողջությամբ պետք է օժտված լինեն քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտները, այլ օրենքով սահմանված հատկանիշ, որով օժտվում են

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

առանձին սուբյեկտները քաղաքացիական շրջանառությանը մասնակցելու համար» :

Ժամանակակից քաղաքացիական իրավունքի գիտությունը իրավասուբյեկտությունը դիտում է որպես սուբյեկտի համար քաղաքացիական իրավահարաբերությունների մասնակցելու սոցիալական, իրավական հնարավորություն: Ինչպես նշում է Վ. Ս. Եմը՝ «Իրավասուբյեկտությունն իր բնույթով իրավունքի ընդհանրական տեսակ է, որն ապահովված է պետության կողմից նյութական և իրավաբանական երաշխիքներով: Իրավասուբյեկտությունը պետության և սուբյեկտների միջև երկարատև կապի արդյունք է, և հենց այդ կապի առկայության ուժով ցանկացած իրավասուբյեկտ անձի վրա դրված են այնպիսի սկզբունքային պարտականություններ, ինչպիսիք են օրենքների պահպանումն ու քաղաքացիական իրավունքների իրականացումը՝ դրանց սոցիալական նշանակությանը համապատասխան: Իրավունակությունը քաղաքացիական իրավունքներ ձեռք բերելու և իրականացնելու ու դրանց համապատասխան պարտականություններ կրելու սուբյեկտի իրավունքն է, իսկ գործունակությունը՝ սուբյեկտի՝ սեփական գործողություններով քաղաքացիական իրավունքներ ձեռք բերելու և իրականացնելու ու դրանց համապատասխան պարտականություններ կրելու իրավունքը» :

Բացի այդ, գործունակությունը ներառում է նաև դեյիկտանակությունը, այսինքն՝ քաղաքացիական իրավախախտումներ թույլ տալու դեպքում սուբյեկտի կողմից ինքնուրույն գույքային պատասխանատվություն կրելու ունակությունը: Քաղաքացիական իրավունքը, իրավաբանական անձանց սոցիալ-տնտեսական կյանքի որևէ բնագավառում գործելու հնարավորություն վերապահելով, նրանց օժտում է համապատասխան քաղաքացիական իրավունքներով ու պարտականություններով: Չի բացառվում, որ իր գործունեության իրականացման ընթացքում իրավաբանական անձի կողմից իր իրավունքների չարաշահման կամ պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման հետևանքով վնաս պատճառի քաղաքացիներին և իրավունքի այլ սուբյեկտների: Այդպիսի դեպքերում իրավաբանական անձը կրում է իրավախախտման հետևանքով իրավունքի այլ սուբյեկտների պատճառով վնասի հատուցման համար պատասխանատվություն: Ընդհանրապես, իրավաբանական անձի կողմից իրավախախտումներն, ըստ իրենց բնույթի և ծագման հիմքերի, բաժանվում են երկու խմբի՝ պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման հետ կապված իրավախախտումներ և իրավախախտումներ, որոնք առաջանում են այլ սուբյեկտների պատճառով վնասի հետևանքով: Դրան համապատասխան իրավաբանական անձի քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունը լինում է երկու տեսակի՝ պայմանագրային և արտապայմանագրային (դեյիկտային) պատասխանատվություն: Քաղաքացիական իրավունքի ցանկացած սուբյեկտի, այդ թվում՝ ՍՊԸ-ի իրավաբանական պատասխանատվությու-

նը առաջանում է այն դեպքում, երբ առկա է որոշակի փաստական հանգամանքների /հիմքերի կամ պայմանների/ համակցություն, որը կոչվում է քաղաքացիական իրավախախտման կազմ:

ՍՊԸ-ի՝ որպես իրավունքի սուբյեկտի իրավասուբյեկտությունը բազմաբովանդակ է, քանի որ մասնակցում է տարբեր իրավահարաբերությունների: Իրավաբանական անձի կարգավիճակ ձեռք բերելով՝ ընկերությունը դառնում է քաղաքացիական, վարչական, ֆինանսական, աշխատանքային և այլ իրավահարաբերությունների մասնակից: Չնայած դրան՝ ընկերության իրավասուբյեկտությունը քաղաքացիական իրավական բնույթի է, քանի որ այն ամենից առաջ քաղաքացիաիրավական կատեգորիա է, և կազմակերպությունը ստեղծվում է քաղաքացիական շրջանառությունում որոշակի պահանջներ բավարարելու նպատակով: Այս առումով լիովին համաձայն ենք Լ. Գրոսի հետ, որի կարծիքով. «Աշխատանքային և ֆինանսական իրավունքում իրավաբանական անձի ունեցած իրավասուբյեկտությունը բխում է քաղաքացիաիրավական իրավասուբյեկտությունից»: Իսկապես, ՍՊԸ-ի ստեղծումը, դրա գործունեությունն ու դադարումը կարգավորվում են քաղաքացիական իրավունքի նորմերով: Ընկերությունը վարչական, հարկային, աշխատանքային և այլ իրավահարաբերություններին մասնակցում է այնքանով, որքանով ճանաչվում է որպես քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ՝ իրավաբանական անձ: Այլ կերպ ասած՝ ՍՊԸ-ի մասնակցությունն այլ իրավահարաբերությունների անհնար է նրա քաղաքացիական իրավասուբյեկտությունից:

ՍՊԸ-ի՝ որպես իրավունքի արհեստական սուբյեկտի և ֆիզիկական անձի իրավունակության բնույթի ու բովանդակության միջև կան էական տարբերություններ: Այսպես, քաղաքացու իրավունակությունը, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգրք) 20-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն, քաղաքացիական իրավունքներ ունենալու և պարտականություններ կրելու ունակությունն է, որը բոլոր քաղաքացիների համար ճանաչվում է հավասարապես: Այսինքն՝ քաղաքացու իրավունակությունը ցանկացած քաղաքացուն պատկանող և նրանից անօտարելի օբյեկտիվ հնարավորությունն է՝ ունենալու օրենքով թույլատրելի որոշակի իրավունքներ և կրելու դրանց համապատասխան պարտականություններ այնքանով, որքանով դրանք սահմանափակված չեն օրենքներով: Օրինակ, ըստ ՀՀ Սահմանադրության՝ սահմանադրական դատարանի անդամը և դատավորը իրավունք չունեն զբաղվելու ձեռնարկատիրական գործունեությամբ: Քաղաքացու իրավունակությունն ընդունված է անվանել համապարփակ կամ ընդհանուր իրավունակություն, որի ուժով քաղաքացին կարող է իրականացնել դրա բովանդակության մեջ մտնող ցանկացած իրավունք:

Ի տարբերություն քաղաքացիների՝ ՍՊԸ-ի մասնակցությունը քաղաքացիական իրավահարաբերություններին որոշակիորեն սահմանափակ է,

այսինքն՝ ունի ընդգծված սահմաններ, որոնք էլ կանխորոշում են իրավաբանական անձի իրավունակության հատուկ բնույթը: ՄՊԸ-ն իր իրավունակությամբ կարող է մասնակցել միայն քաղաքացիական որոշակի իրավահարաբերությունների, քանի որ կարող է ձեռք բերել ու իրականացնել միայն օրենքով սահմանված այնպիսի իրավունքներ և պարտականություններ, որոնք համապատասխանում են ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված նրա գործունեության առարկային, բովանդակությանն ու բնույթին:

Իրավաբանական անձանց հատուկ իրավունակության սկզբունքն ամրագրված է Օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի 1-ին կետով, որի համաձայն՝ իրավաբանական անձը կարող է ունենալ իր հիմնադիր փաստաթղթերով նախատեսված գործունեության նպատակներին համապատասխան քաղաքացիական իրավունքներ և կրել այդ գործունեության հետ կապված պարտականություններ:

«Իրավաբանական անձի իրավունակության հատուկ կամ, այլ կերպ ասած, նպատակային բնույթը պատմականորեն պայմանավորված է նրանով, որ կապիտալիզմի զարգացման նախնական փուլում կորպորացիաները ստեղծվում էին թույլտվական եղանակով: Բացի այդ իրավունքների սահմանափակումը բացատրվում է իրավաբանական անձի արհեստական բնույթով»:

Ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունակությունը օբյեկտիվ իրավունքի ծնունդ են, սակայն, եթե քաղաքացուն անհրաժեշտ է ընդհանուր իրավունակություն, քանի որ նա իր միանձնյա կամքով կարող է իր առջև դնել բազմատեսակ խնդիրներ և անցնել մեկից մյուսին, ապա իրավաբանական անձը ստեղծվում է մեկ կամ մի քանի անձանց կամքով, որոնք, իրավաբանական անձ ստեղծելով, իրենց առջև դնում են որոշակի նպատակների հասնելու հստակ խնդիրներ:

Ինչպես ցանկացած իրավաբանական անձի, այնպես էլ ՄՊԸ-ի իրավունակությունը հատուկ բնույթի է, այսինքն՝ նա իրավունակ է սուսկ այն նպատակի շրջանակներում, որի համար ստեղծվել է: Ինչպես նշում է Վ. Ի. Սինայսկին. «Իրավաբանական անձը միշտ պետք է օժտված լինի հատուկ իրավունակությամբ, որպեսզի չիշխի ընդհանուր իրավունակությամբ օժտված ֆիզիկական անձանց»:

Իրավաբանական անձի հատուկ իրավունակության սկզբունքը իմպերատիվ կերպով սահմանված էր նաև ՀՄՍՀ 1964 թվականի քաղաքացիական օրենսգրքի 27-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ իրավաբանական անձն օժտված էր քաղաքացիական իրավունակությամբ՝ իր գործունեության համար սահմանված նպատակներին համապատասխան: Այդ նույն Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ անվավեր է իրավաբանական անձի կնքած այն գործարքը, որը հակասում է նրա կանոնադրության մեջ նշված նպատակներին:

Որպես իրավունքի սուբյեկտ՝ ՄՊԸ-ն սոցիալական իրականություն է, հասարակության զար-

գացման անհրաժեշտ պայման: Սակայն հասարակական կյանքը և ինքը՝ իրավունքը, կամային գործունեությունից դուրս գրվում են իրենց իմաստից: Մարդկանց խումբը միավորող նպատակը հասարակական անհրաժեշտություն է և առանձնանում է այլ նպատակներից: Օբյեկտիվորեն պայմանավորված և մարդկանց գիտակցությամբ ընդունված լինելով՝ այդ նպատակը դառնում է նրանց գործունեության որոշիչը, քանի որ դրան հասնելը պահանջում է կամային ջանքերի գործադրում: Այդ պատճառով ոչ միայն մարդկանց տվյալ խմբի կամ առանձին անհատի կամքն է որոշում իրավաբանական անձի նպատակը, այլ ինքը՝ գոյություն ունեցող նպատակն է որոշում և ուղղորդում այդ կամքի իրականացմանն ուղղված գործունեությունը:

Ուսումնասիրելով իրավաբանական անձի ընդհանուր և հատուկ իրավունակության իրավական հիմքերը՝ գիտնականներից շատերը հաշվի չեն առնում այն հանգամանքը, որ իրավունակության բովանդակությունը կազմում են ոչ թե փաստացի իրավունքներն ու պարտականությունները, այլ միայն իրավունքներ ձեռք բերելու և դրանց համապատասխան պարտականություններ կրելու սուբյեկտների հնարավորությունը: Այսինքն՝ իրավունակությունը յուրաքանչյուր սուբյեկտի համար ընդամենը իրավունքի տիրապետման անհրաժեշտ պայման է՝ սուբյեկտիվ իրավունքի անհրաժեշտ նախապայման: Այս առումով չի կարելի համաձայնել այն կարծիքի հետ, ըստ որի՝ «Իրավաբանական անձի իրավունակությունը նրա իրավունքների և պարտականությունների ամբողջությունն է, որոնք կազմակերպության կողմից օգտագործվում են ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու համար»: Գրեթե նույնպիսի թյուրըմբռնում է պարունակում նաև Կ. Տոտյևի այն պնդումը, թե. «Լիցենզիայի հիման վրա ծագող իրավաբանական անձի իրավունակությունը հատուկ չէ, այլ լրացուցիչ, քանի որ ձեռնարկատերը իր ընդհանուր իրավունակությունը լրացնում է նոր հնարավորություններով»: Քննարկվող հարցի վերաբերյալ ճիշտ դիրքորոշում ունի Գ. Թոսունյանը, ըստ որի՝ «Իրավաբանական անձի կողմից իրավունքներ ձեռք բերելու և պարտականություններ կրելու նախապայմանը նրա իրավունակությունն է»:

ՄՊԸ-ի հատուկ իրավունակության բովանդակության հստակեցումը, մեր կարծիքով, հնարավոր կդառնա օրենսդրի կողմից օգտագործվող տերմինների պարզաբանման միջոցով: Քաղաքացիական օրենսգրքին օգտագործում է հետևյալ տերմինները՝ «գործունեության նպատակ», «գործունեության տեսակ» /Օրենսգրքի 52-րդ հոդված/, «գործունեության առարկան և նպատակները» /Օրենսգրքի 55-րդ հոդված/:

Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածում առևտրային կազմակերպությունների հիմնական նպատակը անվանվում է «շահույթ ստանալը»: Օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի 2-րդ կետում խոսվում է այն մասին, որ առևտրային կազմակերպությունները կարող են ունենալ օրենքով չարգելված գործունեության ցան-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կացած «տեսակ» իրականացնելու համար անհրաժեշտ քաղաքացիական իրավունքներ և կրել քաղաքացիական պարտականություններ: Դրա հետ մեկտեղ Օրենսգիրքը չի մեկնաբանում «գործունեության առարկա» տերմինի բովանդակությունը: Մակայն իրավաբանական գրականության մեջ տեսակետ կա նաև այն մասին, որ «Առևտրային իրավաբանական անձի գործունեության առարկան շահույթ հետապնդելն է»¹⁵: Մեր կարծիքով, նման մոտեցումը հիմնավորված չէ, քանի որ շահույթ ստանալը ստեղծվող առևտրային կազմակերպությունների նպատակն է, բայց ոչ երբեք գործունեության առարկան: Ինչ վերաբերում է գործունեության առարկային, ապա դա օրենքով թույլատրվող և ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված գործունեության այն կոնկրետ տեսակն է, որի իրականացման արդյունքում ընկերությունը հասնում է իր ստեղծման նպատակին, այսինքն՝ շահույթ ստանալուն: Այս առումով լիովին համաձայն ենք Կ. Պ. Կրյաժևսկիի այն տեսակետին, որ. «Իրավաբանական անձի գործունեության առարկա ասելով՝ պետք է հասկանալ կանոնադրությամբ որոշակիորեն սահմանված այն գործունեության տեսակները, որոնք կազմակերպությունն իրավասու է իրականացնել»:

Չնայած Օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի 2-րդ կետը սահմանում է, որ առևտրային կազմակերպությունները կարող են ստեղծվել օրենքով չարգելված ցանկացած տեսակի գործունեություն իրականացնելու համար, սակայն դրա հետ մեկտեղ նշված հոդվածի 1-ին կետի շարադրանքից հետևում է, որ գործունեության կոնկրետ տեսակով զբաղվելու համար ստեղծվելուց հետո առևտրային իրավաբանական անձը կարող է ունենալ միայն այդ գործունեության իրականացման համար անհրաժեշտ քաղաքացիական իրավունքներ և կրել դրանց համապատասխան պարտականություններ: Այդ մասին հստակ նշում կա նաև «Մահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում (այսուհետ՝ Օրենք), որի 3-րդ հոդվածի 4-րդ կետը սահմանում է, որ ընկերությունն ունի օրենքով չարգելված քաղաքացիական այնպիսի իրավունքներ, որոնք անհրաժեշտ են նրա գործունեության իրականացման համար, եթե դա չի հակասում կանոնադրությամբ սահմանված գործունեության առարկային և նպատակներին: Այլ կերպ ասած՝ ՄՊԸ-ն, որպես առևտրային իրավաբանական անձի կազմակերպարարական ձևերից մեկը, օժտված է հատուկ իրավունակությամբ: Այսինքն՝ այն կարող է ստեղծվել օրենքով չարգելված ցանկացած տեսակի գործունեություն ծավալելու համար, այդ թվում՝ հատուկ թույլտվություն պահանջող գործունեության, սակայն կոնկրետ գործունեության տեսակ (գործունեության առարկա) սահմանելով իրավունք չունի զբաղվելու այլ տեսակի գործունեությամբ: Այդ կապակցությամբ հստակ դիրքորոշում ունի նաև Ե. Ա. Մուխանովը. «Իրավաբանական անձանց իրավունակությունը հատուկ է, քանի որ ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ իրավաբանա-

կան անձը կարող է ունենալ միայն այնպիսի քաղաքացիական իրավունքներ, որոնք համապատասխանում են օրենքով կամ կազմակերպության հիմնադիր փաստաթղթերով նախատեսված նրա գործունեության առարկային և կարող է կրել միայն դրանց համապատասխան պարտականություններ»¹⁷: Ինչ վերաբերում է գործունեության առարկային, ապա որոշակի տեսակի գործունեություն իրականացնելու համար այն կարող է ունենալ միայն դրան համապատասխան իրավունքներ և կրել դրանց համապատասխան պարտականություններ: Օրինակ, պարենային մթերքների վաճառքով զբաղվելու և այդ գործունեությունից շահույթ ստանալու նպատակով ստեղծված ՄՊԸ-ն կարող է ձեռք բերել և իրականացնել միայն այնպիսի իրավունքներ ու կրել դրանց համապատասխան պարտականություններ, որոնք կապահովեն նրա՝ կանոնադրությամբ սահմանված գործունեության, այսինքն՝ պարենային մթերքների վաճառքի կազմակերպման ու իրականացման համար:

Իրավաբանական գրականության մեջ, մասնավորապես Ս. Ռուխտինի կարծիքով. «Լինելով լուծարման գործընթացում՝ իրավաբանական անձի իրավունակությունը, փաստորեն, դադարում է»¹⁸: Ըստ մեզ՝ գործերի կառավարման լիազորությունների փոխանցումով տեղի է ունենում ընկերության կողմից տնտեսական գործունեության իրականացման ուղղված իրավունակության սահմանափակում, այսինքն՝ տնտեսական գործունեություն իրականացնելու համար համապատասխան իրավունքներ ձեռք բերելու և իրականացնելու ու դրանց համապատասխան պարտականություններ կրելու անհնարինություն, որը սակայն չի նշանակում, թե ընկերության իրավունակությունը դադարում է: Ասվածը կարելի է բացատրել հետևյալ կերպ. «Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածը սահմանում է այն իրավունքների ծավալը, որոնցով օժտվում են լուծարման հանձնաժողովները»: Այսպես, լուծարման հանձնաժողովն իրավաբանական անձի պետական գրանցման մասին տվյալներ հրապարակող մամուլում հայտարարություն է զետեղում նրա լուծարման և պարտատերերի պահանջների ներկայացման կարգի ու ժամկետների մասին, միջոցներ է ձեռնարկում պարտատերերին հայտնաբերելու և դեբիտորական պարտքը ստանալու ուղղությամբ, պարտատերերին տեղեկացնում է իրավաբանական անձի լուծարման մասին, պարտատերերի կողմից պահանջների ներկայացման ժամկետի ավարտից հետո կազմում է միջանկյալ հաշվեկշիռ¹⁹ «Հրապարակային սակարկությունների մասին»¹⁹ ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով վաճառում է իրավաբանական անձի գույքն այն դեպքերում, երբ լուծարվող իրավաբանական անձի դրամական միջոցները բավարար չեն պարտատերերի պահանջները բավարարելու համար (69-րդ հոդվածի 3-րդ կետ) և այլն: Այսինքն՝ լուծարվող իրավաբանական անձի կառավարման մարմինների լիազորությունները լուծարման հանձնաժողովին են փոխանցվում ոչ թե ամբողջ ծավալով, այլ միայն դրանց մի մա-

www.lawinstitute.am

սով: Այսպես, Օրենսգրքի 99-րդ և Օրենքի 35-րդ հոդվածները նախատեսում են կառավարման բարձրագույն մարմին՝ ի դեմս հիմնադիրների ընդհանուր ժողովի, իսկ Օրենքի 43-րդ հոդվածը նախատեսում է նաև ընկերության գործադիր մարմին, որն իրականացնում է ընկերության ընթացիկ կառավարումը: Նշված հոդվածների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ընկերության մարմիններն իրականացնում են ընկերության կառավարումն ամբողջությամբ, այսինքն՝ որոշում են ընկերության գործունեության հիմնական ուղղությունները և իրականացնում են դրանք: Սրանից կարելի է հետևություն անել, որ ընկերության կառավարման մարմիններն /հիմնադիրների ընդհանուր ժողով, գործադիր մարմիններ/ օժտված են նաև այնպիսի իրավունքներով, որոնք ընկերության լուծարման դեպքում լուծարման հանձնաժողովին չեն փոխանցվում, օրինակ՝ ընկերության տնտեսական գործունեության հետ կապված գործարքների կնքում և այլն: Վերը նշվածին համապատասխան՝ իրավունակությունն օրենքով նախատեսված այն իրավունքների և պարտականությունների շրջանակն է, որոնցով ամբողջությամբ կարող են օժտվել իրավունքի կոնկրետ սուբյեկտները: Չնայած նրան, որ ՄՊԸ-ներն ունեն հատուկ իրավունակություն՝ գործունեության կոնկրետ տեսակ ընտրելով՝ կարող են ձեռք բերել և իրականացնել այդ գործունեությանն ուղղված ցանկացած տեսակի քաղաքացիական իրավունքներ ու պարտականություններ: Մինչդեռ լուծարման հանձնաժողովին այդ նույն իրավունքները փոխանցվում են սահմանափակ ծավալով, ինչից էլ կարելի է հետևություն անել, որ ընկերության լուծարման ժամանակ կառավարման լիազորություններն ընկերության լուծարման հանձնաժողովին փոխանցվելու դեպքում ընկերության իրավունակությունն օրենքով սահմանված կարգով ու շրջանակներում սահմանափակվում է: Այսինքն՝ ընկերությունն իր իրավունակությունը, թեկուզև սահմանափակ ծավալով, այնուհանդերձ պահպանում է (օրինակ, սեփականության իրավունքը և այլն):

Հայտնի է, որ իրավասուբյեկտությունն իր մեջ ներառում է իրավունակությունն ու գործունակությունը: Ֆիլցիայի տեսության կողմնակիցները (օրինակ՝ Ֆ.Կ.Սավինյի)²⁰ պնդում են, որ իրավաբանական անձը չի կարող օժտված լինել իրական կամքով, այսինքն՝ գործունակությամբ: Իսկապես, կազմակերպության կամքը և նպատակը միմյանց պայմանավորող և առանձին-առանձին վերցրած էական նշանակություն ունեն իրավունքի սուբյեկտի համար, քանի որ առանց կամքի հնարավոր չէ հասնել նպատակին, իսկ առանց նպատակի չի կարելի որոշել սուբյեկտի կամքի ուղղվածությունը²¹: Ինչպես «իրավաբանական անձ» կատեգորիան, այնպես էլ «իրավաբանական անձի կամք» հասկացությունը իրավական երևույթ է: Այդ առումով անժխտելի է, որ իրավաբանական անձի գործունեությունը կարող է կազմակերպվել բացառապես մարդու (մեկ կամ մի քանի) մասնակցությամբ: Կամքով օժտված են մարդիկ, որոնք ընդունակ են ներգործել

իրավաբանական անձի գործունեության վրա: Վերջին հաշվով հենց մարդկանց կամքն է, որից բխում է իրավաբանական անձի կամքը: Այդ կամքը որոշվում և ուղղորդվում է այն նպատակով, ինչի համար ստեղծվում է իրավաբանական անձը: Հետևաբար, լինելով իրավունքի սուբյեկտ՝ իրավաբանական անձն օժտված է նաև իրավասուբյեկտության մյուս բաղադրիչով, այսինքն՝ գործունակությամբ:

Ֆիզիկական անձի գործունակությունը, Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն, իր գործողություններով քաղաքացիական իրավունքներ ձեռք բերելու և իրականացնելու, իր համար քաղաքացիական պարտականություններ ստեղծելու և դրանք կատարելու քաղաքացու ունակությունն է: Իրավաբանական անձի գործունակության պաշտոնական հասկացությունը ՀՀ գործող քաղաքացիական օրենսդրությունում բացակայում է: Դա, երևի թե, պայմանավորված է նրանով, որ իրավաբանական անձի գործունակությունն իրականացվում է նրա մարմինների միջոցով, որոնք բաղկացած են մարդկանցից: Օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ իրավաբանական անձը քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ է ձեռք բերում և քաղաքացիական պարտականություններ է ստանձնում իր մարմինների միջոցով, որոնք գործում են օրենքին, այլ իրավական ակտերին ու նրա կանոնադրությանը համապատասխան: Օրենքով նախատեսված դեպքերում իրավաբանական անձն իր մասնակիցների, ինչպես նաև ներկայացուցիչների միջոցով կարող է ձեռք բերել քաղաքացիական իրավունքներ և ստանձնել քաղաքացիական պարտականություններ (Օրենսգրքի 57-րդ հոդված 2-րդ կետ): ՄՊԸ-ն իր գործունակության ուժով կարող է իր գործողություններով ձեռք բերել քաղաքացիական իրավունքներ և կրել դրանց համապատասխան պարտականություններ, ինքնուրույն իրականացնել ձեռք բերված իրավունքներն ու կատարել ստանձնած պարտականությունները և պատասխանատվություն կրել քաղաքացիական իրավախախտումների համար, ինչն ուղղակիորեն բխում է Օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի բովանդակությունից: Գործունակությունը ՄՊԸ-ի կողմից սեփական գործողություններով իրավունակության իրականացման ունակությունն է:

Ի տարբերություն քաղաքացիների, որոնց գործունակությունը կախված է նրանց տարիքից, առողջական վիճակից, կենսակերպից և այլ գործոններից (Օրենսգրքի 29, 30, 32-րդ հոդվածներ)՝ իրավաբանական անձինք, անկախ իրենց իրավունակության ծավալից, ընդհանուր կանոնի համաձայն, ունեն հավասար գործունակություն:

Վ. Ա. Պլոտնիկովի կարծիքով. «Իրավաբանական անձը պետք է ունենա լրիվ գործունակություն. նրա գործունակությունը չի կարելի սահմանափակել և իրավաբանական անձին հնարավոր չէ ճանաչել անգործունակ»²²: Իրավաբանական անձին անգործունակ ճանաչելու վերաբերյալ հեղինակի տեսանկյունը միանգամայն հիմնավոր է, քանի

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

որ իրենց հոգեկան վիճակի հետ կապված՝ անգործունակ կարող են ճանաչվել միայն քաղաքացիները: Ինչ վերաբերում է գործունակության սահմանափակմանը, ապա այդ հարցի շուրջ կատարենք դիտարկումներ:

Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ իրավաբանական անձի լուծարման մասին որոշում ընդունված իրավաբանական անձի հիմնադիրները (մասնակիցները) կամ կանոնադրությամբ դրա համար լիազորված իրավաբանական անձի մարմինը նշանակում են լուծարման հանձնաժողով /լուծարող/ և Օրենսգրքին համապատասխան սահմանում են լուծարման կարգն ու ժամկետները: Այդ նույն հոդվածի 3-րդ կետը սահմանում է, որ նշանակման պահից լուծարման հանձնաժողովին անցնում են իրավաբանական անձի գործերի կառավարման լիազորությունները: Այսինքն՝ կառավարման մարմինների լիազորությունները լուծարման հանձնաժողովին են փոխանցվում ընկերության լուծարման մասին մատուցված տեղեկություններ հրատարակելու, պարտապաններին ի հայտ բերելու, նրանց նկատմամբ ընկերության ունեցած պահանջները բավարարելու և պարտատերերի պարտքերը մարելու, ընկերության գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառելու համար այն դեպքերում, երբ ընկերության դրամական միջոցները չեն բավարարում պարտատերերի պահանջները, սակայն ոչ երբեք այն գործունեությունն իրականացնելու, որի համար ընկերությունն իր ստեղծվելուց հետո ուներ համապատասխան իրավունակություն: Այսինքն՝ լուծարման հանձնաժողովը ընկերությունը լուծարելու կապակցությամբ օժտվում է միայն վերը նշված իրավունքներով: Դա թույլ է տալիս ասել, որ ընկերության կառավարման մարմինների լիազորությունների փոխանցումով ինչպես իրավունակությունը, այնպես էլ ընկերության գործունակությունը ևս սահմանափակվում է: Այլ կերպ ասած՝ այդ պահից սկսած ընկերությունը գործունակ է այնքանով, որքանով դա համապատասխանում է նրա իրավունակության բովանդակությանը:

Քաղաքացիական իրավունքի տեսության մեջ և տարբեր երկրներում այլ կերպ են դիտարկվում իրավասուբյեկտության, այսինքն՝ իրավունակության և գործունակության ծագման և դադարման պահերը: Մասնավորապես, Գերմանիայի օրենսդրությամբ սահմանված կարգով՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ և բաժնետիրական ընկերությունների իրավունակությունը և գործունակությունը կարող են ծագել տարբեր ժամանակներում: Գերմանիայում սահմանափակ պատասխանատվությամբ և բաժնետիրական ընկերությունները մինչև նախնական ընկերության պետական գրանցումը համարվում են սահմանափակ իրավունակ և գործունակ են դառնում նախնական ընկերությունների պետական գրանցումով²³: Նմանատիպ կարգ է սահմանված նաև Ֆինլանդիայի քաղաքացիական օրենսդրությամբ²⁴: Մեր Հանրապետությունում (Օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի 3-րդ կետ) իրավաբանական անձը ստեղծված է համարվում նրա պե-

տական գրանցման պահից: Իսկապես, ընկերության իրավասուբյեկտությունը, այսինքն՝ առանձին-առանձին վերցրած իրավունակությունն ու գործունակությունը ծագում են նրա պետական գրանցման պահից. կազմակերպությունը իրավաբանական անձի կարգավիճակ է ստանում հենց այդ պահից, ինչն էլ խոսում է այն մասին, որ այդ պահից սկսած ընկերությունը ձեռք է բերում և՛ իրավունակություն, և՛ գործունակություն:

Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 7-րդ կետը սահմանում է, որ իրավաբանական անձը համարվում է լուծարված, իսկ նրա գոյությունը՝ դադարած պետական գրանցման պահից: Շարադրանքից կարելի է հետևություն անել, որ կազմակերպության իրավասուբյեկտությունը, այսինքն՝ իրավունակությունն ու գործունակությունը, դադարում են պետական գրանցման պահից:

Գիտնականների մեծ մասի կարծիքով իրավաբանական անձանց իրավունակությունը և գործունակությունը ծագում և դադարում են միաժամանակ²⁵:

Կ. Կ. Յախչկովի պնդմամբ. «Իրավաբանական անձի իրավունակության ու գործունակության ծագման ու դադարման պահերը չեն կարող չհամընկնել»²⁶: Իսկապես, քանի որ իրավունակությունն ու գործունակությունը իրավաբանական անձի իրավասուբյեկտության տարրերն են, դրանց դիտարկումը ծագման կամ դադարման տարբեր պահերի առումով անիմաստ է:

Վերոգրյալն ամփոփելով՝ կարելի է կատարել հետևյալ եզրահանգումները. ՄՊԸ-ի իրավունակությունը հատուկ բնույթի է, այսինքն՝ այն կարող է ստեղծվել գործունեության բազմաթիվ տեսակներով զբաղվելու, այդ թվում հատուկ թույլտվություն պահանջող գործունեության համար, սակայն գործունեության կոնկրետ տեսակ ընտրելով՝ այն կարող է զբաղվել միայն այդ գործունեությամբ և ունենալ միայն այնպիսի իրավունքներ և պարտականություններ, որոնք համապատասխանում են կանոնադրությամբ և այլ իրավական ակտերով սահմանված նրա գործունեության առարկային:

ՄՊԸ-ն իր գործունակությունն իրականացնում է իր համապատասխան մարմինների միջոցով: Գործունակությունը, որպես իրավասուբյեկտության պարտադիր բաղադրիչ, բովանդակում է նաև ընկերության ղեկիտառունակությունը: Լուծարային գործընթացում գտնվելու կապակցությամբ ընկերության գործերի կառավարման լիազորությունները փոխանցվում են լուծարման հանձնաժողովին: Դա վկայում է այն մասին, որ ընկերության իրավունակությունը լուծարման գործընթացում չի դադարում, այլ սահմանափակվում է: Դրան համապատասխան սահմանափակվում է նաև ընկերության գործունակությունը: Ընկերության իրավասուբյեկտությունը, այսինքն՝ իրավունակությունն ու գործունակությունը, վերջնականապես դադարում են կազմակերպության դադարման մասին պետական գրանցում կատարելու պահից:

